

ریسک های سیاسی تاثیر گذار بر صادرات غیر نفتی ایران

سعید عبدالمنافی^۱، رضا رضایی رحیمی^۲، محسن مستاجران^۳

چکیده

اهمیت توجه به ریسک و به خصوص ریسک های سیاسی برای ورود به بازار های بین المللی بر کسی پوشیده نیست ولی از همان ابتدا که توجه به این نوع ریسک با بروز مشکل برای سرمایه گذارای مستقیم (FDI^۴) شرکت های بزرگ آمریکایی شروع شد، تاثیر این ریسک بر سایر شیوه های ورود، مورد بی توجهی قرار گرفته است. از آنجا که ریسک سیاسی می تواند صورت های مختلفی داشته باشد، جنبه های مختلف ریسک سیاسی نیازمند ارزیابی اند، که بسته به نوع مشارکت و مرحله بین المللی شدن شرکت متفاوت است. بنابر این پرسش اصلی در این تحقیق شناسایی ریسک های سیاسی تاثیر گذار بر صادرات غیر نفتی ایران می باشد. ما در این پایان نامه تلاش کرده ایم تا به یکی از رایج ترین روش های ورود به بازارهای بین المللی یعنی صادرات، با تمرکز بر صادرات غیر نفتی ایران بپردازیم، و عوامل سیاسی تاثیر گذار را با توجه به اهمیت و اولویت آن ها، رتبه بندی کنیم، زیرا تمرکز بر روی عوامل بی اهمیت ریسک سیاسی ممکن است منجر به تصمیم گیری های ضعیف شود. در این تحقیق برای بیان ریسک های سیاسی از مدل دل لا توره و نیکار استفاده شده است که خود فرضیه اصلی تحقیق را شامل می شود. مطالعات میدانی از طریق پرسشنامه در جامعه مدیران و کارشناسان حوزه صادرات و بین الملل در شرکت های نمونه صادراتی ۵ سال اخیر مشتمل بر ۱۶۰ شرکت انجام شد که با استفاده از روش های تخمین حجم نمونه، نمونه ۸۴ نفری انتخاب گردید. برای تحلیل داده ها از روش های آماری نظیر: آزمون فریدمن، رگرسیون و تحلیل عاملی تاییدی استفاده شده است. نتایج حاصله نشان می دهد، مدل طراحی شده برای نشان دادن تاثیر ریسک های سیاسی بر صادرات غیر نفتی تایید می شود و از برازش مناسبی برخوردار است و نیز از بین ۱۰ مولفه ریسک های سیاسی، محدودیت خروج سرمایه، بی ثباتی نرخ ارز، سطح حمایت از تولیدات داخلی و سطح بروکراسی به ترتیب، بیشترین تاثیر را بر صادرات غیر نفتی ایران دارند و نیز از بین ۴۰ ریز متغیر پرسشنامه، به ترتیب تعرفه های سنگین بر واردات، تحریم های بانکی کشور میزبان توسط سیستم بانکی بین الملل و بروز جنگ یا حالت جنگ بالاترین رتبه و انقلاب در کشور همسایه، تصفیه احزاب و ملی کردن پایین ترین رتبه را کسب نمودند.

واژگان کلیدی: ریسک، ریسک سیاسی، عوامل سیاسی، عوامل اقتصادی، صادرات

^۱ استادیار، گروه مدیریت بازرگانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی، گرایش بازاریابی دانشگاه پیام نور خوانسار

^۳ فارغ التحصیل کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی دانشگاه علامه طباطبایی

⁴ Foreign Direct Investment

۱. مقدمه

در دهه ۱۹۶۰ جهان تازه با موضوع ریسک‌های سیاسی آشنا شد و نظریه پردازان و محققین شروع به تحقیق و ارائه راهکارهای مفید برای رویارویی با این ریسک کردند. اما بخاطر اینکه این مشکل برای شرکت‌های چند ملیتی آمریکایی و سرمایه‌گذاران در کشورهای دیگر شروع شده بود، کمتر کسی به تاثیر این ریسک بر صادرکنندگان توجه کرده است، و بیمه‌نامه‌ها و تحقیقات تنها برای شرکت‌هایی که دارایی ثابت زیادی در کشورهای دیگر دارند طراحی شد. اما کم‌کم شاهد تغییر دیدگاه‌ها در مورد این ریسک در سطح بین‌المللی هستیم و اینکه نباید تنها نگران دارایی و درآمد فعلی باشیم و درآمد و دارایی آتی ما نیز با ارزش است و از طرف ریسک‌های سیاسی می‌تواند مورد تهدید قرار گیرد که این عامل بسیار برای صادرکنندگان حائز اهمیت است و بقای صادرکننده به استمرار رابطه تجاری آتی او است و نجات محصول صادراتی فعلی وی تنها مرهمی بر زخم می‌تواند باشد. ما در این فصل خلاصه‌ای از اهداف، فرضیات و سوالات مربوط به موضوع را بیان می‌کنیم.

۲. بیان مسئله

در دهه‌های گذشته شاهد تحولات بسیاری از جمله جنگ، شورش، کودتا، تحریم، ملی کردن، بحران‌های اقتصادی در سطح بین‌المللی بوده ایم که هر کدام از این رویدادها تاثیر مستقیم و غیر مستقیم بر تمام کشورهای دنیا داشته و یکی از مواردی را که تحت تاثیر قرار می‌دهد مبادلات تجاری بین کشورهای مختلف است. از این رو این نیاز احساس می‌شود که باید ابتدا شرایط فعلی جهانی را درک کرد و سپس راه حل‌های مناسب و به موقع برای آنها مهیا کرد. در این تحقیق سعی بر آن است تا با شناسایی و دسته‌بندی ریسک‌های سیاسی مؤثر بر صادرات غیر نفتی ایران، به تعیین اولویت بندی میزان تاثیر هر کدام از این عوامل بر صادرات غیر نفتی با استفاده از نظرات صادرکنندگان پرداخته شود که این کار به شرکت‌های بیمه گرمک می‌کند تا جهت افزایش رضایت مشتریان، عوامل مهم تر را مورد توجه قرار دهند و متناسب با رتبه هر ریسک، حق بیمه متناسب با ریسک سیاسی که با آن مواجه اند تعیین و دریافت کنند و نیز صادرکنندگان نیز توجه خود را به عواملی که بیش از دیگران بر میزان صادراتشان تاثیر دارد را شناسایی و خود را برای مقابله با آنها آماده کند و نیز برای مسئولین کشوری که سیاست‌های کلان را تدوین می‌کنند و نیز تاثیر بسزایی بر میزان ریسک سیاسی کشور مبدا و مقصد می‌توانند داشته باشند، می‌تواند مفید واقع شود. مسأله اساسی در تحقیق حاضر این است که با توجه به وضعیت سیاسی در کشورهای هدف و حتی کشور ایران و روابط بین‌الملل کدام یک از ریسک‌های سیاسی بر صادرات غیر نفتی ایران مؤثرترند؟ صادر

کنندگان با اطلاع از اولویت بندی ریسک ها موثر بر صادرات غیر نفتی ایران می توانند برنامه ریزی استراتژیک برای صادرات آتی خود داشته باشند و قبل از وقوع حادثه خود را برای آن آماده کنند.

۳. اهمیت و ضرورت موضوع

ایران دارای امکانات بالقوه فراوان، از جمله داشتن زمین فراوان و آب و هوای متنوع، نیروی انسانی فراوان، منابع معدنی بسیار و بسیاری دیگر از موهبت های الهی است که همگی شرایط مطلوبی برای تولید داخلی بالا و صادرات متنوع برای یک کشور به شمار می روند؛ بعلاوه موقعیت خاص ایران از نظر جغرافیایی و دسترسی به آب های آزاد نیز شرایط بالقوه مناسبی را برای صادرات فراهم می کند؛ با این حال، صادرات ما به نفت وابسته بوده و ایران از عمده ترین کشورهای صادرکننده این ماده به شمار می رود. لزوم افزایش صادرات غیرنفتی کشور امروزه بر هیچ کس پوشیده نبوده و امری بدیهی برای پیشرفت و توسعه اقتصادی کشور دانسته می شود و این امر بدون توجه به محیط بین الملل و خطراتی که صادر کنندگان را تهدید می کند امکان پذیر نمی باشد، مخصوصا در شرایط کنونی بین المللی که به علت بحران اقتصادی قدرت های بزرگ جهانی و تحریم های بین المللی پیش بینی آینده دشوار شده است نمی توان با چشمانی بسته وارد این دنیای پر تلاطم که هر کشوری به دنبال منافع خود است وارد شد و خود را برای شرایط پیش رو آماده نکرد.

ما سعی کردیم در این تحقیق بخشی از ریسک هایی که صادر کنندگان محصولات غیر نفتی ایران با آن مواجه اند را بررسی و رتبه بندی کنیم تا صادر کنندگان با آمادگی کامل با این خطرات روبرو شوند و این کار با افزایش اطلاعات از محیط بین الملل صورت می گیرد. امیدوارم این تحقیق گامی در جهت کنترل بهتر صادر کنندگان بر تلاطمات محیط کسب و کارشان برداشته باشد.

از آنجا که ریسک سیاسی می تواند صورت های مختلفی داشته باشد، جنبه های مختلف ریسک سیاسی نیازمند ارزیابی اند، که بسته به نوع مشارکت و مرحله بین المللی شدن شرکت متفاوت است. ریسک سیاسی یک عامل بسیار مهم در طی فرآیند مدلسازی شیوه های بین المللی شدن قبل از ورود، هنگام ورود، و بعد از ورود است (Yip, Biscarri, & Monti, 2000). ارزیابی ریسک، فعالیت هایی مانند برنامه ریزی استراتژیک، تحقیقات بازار، انتخاب بازار، بررسی انگیزه های بالقوه بازار بخشی از فرایند پیش از ورود است، در حالی که برنامه ریزی احتمالات و تعهدات استراتژیک پس از ورود در تغییر روش استراتژیک از صادرات به توافقات قراردادی و یا سرمایه گذاری مستقیم خارجی و بالعکس، به عنوان بخشی از روند ورود است. تمرکز بر روی عوامل بی اهمیت ریسک سیاسی ممکن است منجر به تصمیم گیری های ضعیف شود. عموما اینگونه تصور می شود که برای صادرات، سرمایه کمتری در معرض خطر است، در نتیجه ریسک سیاسی برای صادر کنندگان از اهمیت کمتری برخوردار است (Stapenhurst, 1992). با این حال، از دست دادن درآمدهای مورد انتظار در آینده، در اغلب موارد بیش از ارزش دارایی های مصادره شده اهمیت دارد

(Gillespie, 1989). در حالی که صادرکنندگان ممکن است هیچ گونه امکاناتی از دست ندهند ولی آنها با پرداخت های غیر کالایی در حمل و نقل و از دست دادن فروش مورد انتظار در آینده مواجه هستند. صادرکننده گان در تیررس افزایش ریسک سیاسی که در طول زمان با توجه به ظهور سازمان تجارت جهانی، که کشورهای عضو را ملزم به کاهش قابل توجهی در موانع تعرفه ای کرده قرار دارند. در حالی که موانع تعرفه ای از بین رفته ولی بسیاری از موانع غیر تعرفه ای افزایش یافته است. اگرچه مصادره آشکار امروزه از چهار دهه پیش کمتر رایج است (Minor, 2003)، شرکت ها در حال حاضر بیشتر نگران جنبه های دیگر ریسک سیاسی مانند کنترل ارز، تغییرات مالیات، ناآرامی های سیاسی و اجتماعی، و نقض قرارداد هستند (Hashmi & Guvenli, 1992; Pahud de Mortanges & Allers, 1996; Rice & Mahmoud, 1990).

۴. پیشینه تحقیق

در این فصل با تعاریف ریسک، ریسک سیاسی و تحقیقات و نظرات محققان مختلف آشنا می شویم و همانطور که خواهید دید تعاریف متفاوتی چه از ریسک و چه از ریسک سیاسی ارائه شده است که این بر پیچیدگی موضوع مورد مطالعه افزوده است، البته این شرایط در علوم انسانی امری عادی است. متأسفانه مطالعات بسیار کمی در ایران در زمینه عوامل موثر بر صادرات ایران صورت گرفته است و کمتر کسی به موضوع ریسک و به خصوص ریسک سیاسی پرداخته است و همین امر جمع آوری اطلاعات را بسیار مشکل ساخت.

۱-۴) تعریف ریسک

ریسک، انحراف منفی از انتظارات ما است (Am. J. Agr. Econ, 1978). ریسک را می توان به عنوان نماد شک و تردید در خصوص فراوانی و پیامدهای ناشی از حوادث نامطلوب تعریف کرد (Brink 2004: 17). ریسک معنای منفی دارد البته می تواند که فقط منفی نباشد (Hough et al., 2008: 6). در بسیاری از موارد تفاوت عدم اطمینان با ریسک مورد بحث است، جاکوبسن ابراز می دارد: در ریسک احتمال وقوع حوادث قابل محاسبه است، ولی در عدم اطمینان نه (Jakobsen, 2007: 21). از نظر تنوری، ریسک به مفهوم احتمال انحراف از نیل به هدف مطلوب در مدت زمان مشخص است و معمولاً با اصطلاحاتی از جمله نامعلومی، عدم اطمینان از آینده، نامشخص بودن وضعیت و امثال آن در اقتصاد و بازرگانی تعریف می شود (ایشاری. بهزاد، ۱۳۷۵: ۸۳).

در ضمن در تعریفی مشابه، بیشتر وارد جزئیات می شود و دو تعریف متمایز ارائه می دهد. ابتدا، ریسک را به عنوان شانس انحراف در نتایج ممکن یک واقعه تعریف می کند. به عبارت دیگر، اختلاف بزرگتر از متوسط یک خسارت قابل انتظار، برابر با ریسک بزرگتر است. دومین تعریف از ریسک، وجود عدم اطمینان در مورد یک خسارت ممکن الوقوع است. تعریف ریسک به عنوان تغییر پذیری در نتایج ممکن، از آن جهت

مفید است که باعث متمرکز ساختن توجه روی درجه ریسک در موقعیت های مختلف می شود. پس درجه ریسک، اندازه گیری درجه قابلیت پیش بینی شانس وقوع هر کدام از نتایج یک واقعه است (Dorfman, 2005: 7).

ما در موقعیت هایی با ریسک مواجه می شویم که اولاً، عمل یا اقداممان بیش از یک نتیجه به بار می آورد. ثانیاً، حداقل یکی از نتایج ممکن الوقوع می تواند پیامد های نامطلوبی را برای ما به همراه بیاورد. ثالثاً، تا زمان حصول و ملموس شدن نتیجه نهایی نمی دانیم (به درجات مختلف) کدام یک از این نتایج حاصل خواهد شد. با این مقدمه، می توانیم نا معلومی ها و به تبع آن ریسک ها را به دو گروه تقسیم کنیم: نوع اول آنها که ناشی از تغییرات احتمالی است که فقط در جهت زیان و ضرر می تواند رخ دهد. به عبارت دیگر، در این موقعیت ها شرایط قبلی و خواسته ما واقع می شود یا اگر نشد، زیان و ضرری متوجه ما خواهد شد. در نوع دیگر، تغییرات محتمل در دو جهت می توانند حرکت کنند. یعنی یا شرایط و خواست فعلی تکرار می شود و یا تغییری در آن رخ می دهد و این تغییری می تواند حامل زیان و ضرر یا سود و منفعت باشد. اگر بخواهیم این دو حالت را بر حسب نتایج حاصل ممکن الوقوع نامگذاری کنیم، در آن صورت موقعیت های نوع اول را ریسک های خالص یا واقعی^۵ و موقعیت های نوع دوم را ریسک های شرطی یا سوداگرانه^۶ می نامیم (Stephen Nairne, 1997: 29).

۲-۴) ریسک های بازرگانی

این دسته از ریسک ها، خطراتی هستند که ناظر به رابطه خاص بین خریدار و صادرکننده بوده و مربوط به عدم اطمینان صادرکننده از این موضوع هستند که آیا خریدار نسبت به کلیه تعهدات قراردادی خود عمل خواهد کرد یا خیر.

الف) ریسک های سیاسی:

۱. جنگ یا حالت جنگ بین کشور صادرکننده و خریدار،
۲. آشوب، بلوا، شورش یا جنگ های داخلی در کشور خریدار،
۳. وضع هرگونه قانون و دستورالعمل توسط دولت کشور خریدار مبنی بر ممنوعیت یا محدودیت انتقال ارز به کشور صادرکننده،
۴. وضع هرگونه تحریم بین المللی بر علیه کشور صادرکننده یا خریدار که انجام عملیات انتقال ارز به کشور صادرکننده را غیرممکن کند،

⁵ pure risks

⁶ speculative risks

۵. وضع هرگونه محدودیت یا ممنوعیت وارداتی توسط کشور خریدار پس از انعقاد قرارداد یا صدور کالا که منجر به ورود ضرر به صادرکننده شود.

۶. سلب مالکیت از خریدار بر اثر ملی شدن یا مصادره اموال به نحوی که موفق به پرداخت بدهی خود نشود.
(ب) ریسک‌های اقتصادی:

این ریسک‌ها نیز همانند ریسک‌های سیاسی، توسط خریدار یا صادرکننده قابل پیشگیری نیستند. چنین ریسک‌هایی با ریسک‌های سیاسی متفاوت بوده، اما با این حال در بعضی موارد تقسیم‌بندی و تفکیک اینکه بعضی خطرات را می‌توان صرفاً اقتصادی یا سیاسی دانست چندان دقیق نیست، به‌عنوان مثال، تصویب قوانین توسط دولت خریدار که مانع از انتقال ارز به کشور صادرکننده شود را درعین حال که در رده خطرات سیاسی دانسته می‌شود، می‌توان یک خطر اقتصادی نیز قلمداد نمود. به‌عنوان نمونه‌هایی از خطرات اقتصادی می‌توان به نوسانات نرخ ارز و تورم اشاره کرد.

(ج) خطرات طبیعی: به‌عنوان مثال می‌توان به خطرات نامترقبه‌ای مثل زلزله، سیل و خطراتی که عامل انسانی در وقوع آن نقش داشته، مثل انفجار، غرق کشتی، سرت و .... اشاره کرد (سعید صحت، ۱۳۸۹: ۱۰۱-۱۰۲). مقاله‌های بسیار قدیمی گابریل و استوباف را که معتقد بودند "محیط سرمایه‌گذاری" در کشور خارجی با "محیط سرمایه‌گذاری" داخلی متفاوت می‌باشد یادآور شده و نشانگر وجود ریسک‌های خاص، در هنگام انجام فعالیت اقتصادی در خارج از کشور و خارج از مرزهای رسمی کشور مبدأ می‌باشد (Gabriel, 1966; Stobaugh, 1969).

۲-۲) ریسک سیاسی خرد و کلان

ریسک کلان: رویدادها یا سیاستهای غیر قابل پیش‌بینی که برای تمام شرکت‌ها به‌طور منصفانه به یک شکل است.

ریسک خرد: به یک صنعت یا شرکت خاص مربوط می‌شود و شامل مالیات، سابتوژ، قاچاق انسان و موانع صادراتی است. (Robock and Simmonds 1989: 380-382)

ریسک‌های تجاری

✓ استتکاف خریدار از قبول کالای صادرشده یا خدمت انجام شده.

✓ عدم پرداخت بهای کالا یا خدمت در سررسید مقرر.

✓ عدم توانایی مالی خریدار به دلیل ورشکستگی یا اعسار یا توقف.

ریسک‌های سیاسی

• بروز جنگ یا حالت جنگ.

- تیره شدن روابط و یا قطع روابط سیاسی با کشور خریدار به نحوی که در نتیجه آن، صادرکننده موفق به دریافت مطالبات خود در سررسید آنها نشود.
- اعمال سیاستهای اقتصادی که موجب مسدود شدن مطالبات صادرکنندگان شود.
- اعمال سیاستهای مربوط به محدودیتهای وارداتی و ارزی در کشور خریدار.
- سلب مالکیت از خریدار بر اثر ملی شدن یا مصادره اموال به نحوی که موفق به دریافت مطالبات خود نشود.
- سایر عوامل خارج از حیطه اختیار صادرکننده و خریدار که به تشخیص هیات مدیره صندوق موجب عدم وصول مطالبات صادرکننده شود.

۵. روش تحقیق

جان دیویی پژوهش را عبارت از فرآیند جست و جوی منظم برای مشخص کردن یک موقعیت می داند. بنابراین، پژوهش فرآیندی است که از طریق آن می توان درباره ناشناخته به جست و جو پرداخت و نسبت به آنها شناخت لازم را کسب کرد. در این فرآیند از چگونگی گردآوری شواهد و تبدیل آن ها به یافته ها تحت عنوان "روش شناسی"^۷ یاد می شود (مقیمی، ۱۳۸۰: ۱۷).

دست یابی به هدف های تحقیق تنها زمانی میسر می شود که جستجوی شناخت یا روش شناسایی به شکلی درست انجام پذیرد. از این رو اتخاذ روش علمی تنها راه دستیابی به دستاوردهای قابل قبول و علمی خواهد بود (خاکی، ۱۳۸۴: ۱۹۳) در مورد روش شناسی تحقیق در کتاب های مختلف شیوه ها، نظرات و دیدگاه های متفاوتی عنوان شده است (ظهوری، ۱۳۷۸: ۲۷).

در کلی ترین تقسیم بندی، روش تحقیق کتابخانه ای و میدانی در نظر گرفته اند که تحقیق حاضر از هر دو این روش ها استفاده شده است. بر این اساس ابتدا ریسک، ریسک سیاسی و صادرات غیر نفتی ایران، تحقیقات انجام شده پیرامون موضوع تحقیق در قالب مبانی نظری تحقیق مورد بررسی و تشریح قرار گرفتند. در مرحله بعد نیز جهت شناسایی ریسک های سیاسی تاثیر گذار بر صادرات غیر نفتی ایران یک پرسشنامه بر اساس سوالات تحقیق و متغیر های شناسایی شده طراحی و به صورت میدانی مورد استفاده قرار گرفتند.

در تحقیقات مدیریتی با دو روش به سوالات تحقیق پاسخ می‌گویند که عبارتند از: ۱- استفاده از فنون آماری ۲- استفاده از فنون غیر آماری مانند تصمیم‌گیری چند معیاره. در گروه اول از فنون آمار استنباطی استفاده خواهد شد ولی در روش دوم با استفاده از طریق بهینه‌سازی مساله تصمیم به سوال‌ها پاسخ داده می‌شود (عادل آذر، ۱۳۷۳: ۲۹) بر اساس این تقسیم‌بندی، تحقیق حاضر در گروه اول قرار می‌گیرد.

۲-۵) متغیرهای پژوهش

در این تحقیق برای پاسخ دادن به سوال تحقیق و آزمون فرضیه‌ها، تشخیص نوع متغیرها ضروری است. در تحقیق پیش‌رو، متغیر وابسته صادرات غیر نفتی ایران و متغیر وابسته ریسک سیاسی است.

۳-۵) جامعه آماری

نخستین گام در فرایند گردآوری داده‌ها، تعریف جامعه آماری و تعیین حدود و دامنه آن می‌باشد. جامعه آماری عبارتست از کلیه عناصر و افرادی که در یک مقیاس جغرافیایی مشخص دارای یک یا چند صفت مشترک باشند (حافظ نیا، ۱۳۸۸). جامعه آماری مجموعه‌ای از افراد و یا چیزهایی که دارای حداقل یک صفت مشترک باشند که محقق می‌خواهد به تحقیق درباره آنها بپردازد (مقیمی، ۱۳۸۰: ۳۶). چارچوب جامعه، فهرستی است از همه اعضای جامعه که نمونه از آن استخراج می‌شود (دانایی فرد و همکاران، ۱۳۸۳).

در این پژوهش، صادرکنندگان نمونه محصولات غیر نفتی ۵ سال اخیر ایران جامعه آماری را تشکیل داده‌اند که این صادرکنندگان هر ساله توسط سازمان توسعه تجارت معرفی و جوایزی به آنها تقدیم می‌شود. که با در نظر گرفتن وجود شرکت‌هایی که در چند سال به عنوان صادرکننده نمونه انتخاب شده بودند، تعداد کل جامعه ۱۶۰ تعیین شد.

۴-۵) نمونه آماری

نمونه، زیرمجموعه‌ای از جامعه است که با بررسی و مطالعه آن می‌توان قادر به استخراج نتایج شد، که قابل تعمیم به جامعه است. نمونه‌گیری فرآیند گزینش و انتخاب تعدادی از اعضای جامعه است، طوری که پژوهشگر با بررسی نمونه و درک خصوصیات یا ویژگی‌های آزمودنی‌های نمونه، قادر به تعمیم خصوصیات یا ویژگی‌های آزمودنی‌های نمونه، قادر به تعمیم خصوصیات یا ویژگی‌ها به عناصر جامعه گردد (دانایی فر و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۰۹). نمونه مجموعه کوچکی از جامعه آماری است مشتمل بر برخی از اعضا که از جامعه آماری انتخاب شده‌اند. به عبارتی نمونه یک مجموعه

فرعی از جامعه آماری است که با مطالعه آن محقق قادر است نتیجه را به کل جامعه آماری تعمیم دهد. از جمله مزایای نمونه گیری می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- نمونه گیری کم هزینه تر از سرشماری است.
- مدت زمان مورد نیاز برای جمع آوری داده ها کمتر از مدت زمان مورد نیاز در پوشش کامل است.
- چون تعداد واحدها در نمونه کمتر است، امکان جمع آوری و تحلیل داده ها در مقیاس وسیعتر و با جزییات بیشتر فراهم است (دانایی فر و همکاران، ۱۳۸۳).

در اکثر موارد به دلیل اینکه پژوهش پیرامون تمامی اعضای جامعه زمان بر بوده و از نظر هزینه مقرون به صرفه نیست، پژوهشگر ناچار، اقدام به نمونه گیری می نماید. روش نمونه گیری در این تحقیق از نوع تصادفی ساده است. که در آن بطور تصادفی از بین جامعه آماری نمونه هایی انتخاب می گردد. در این روش شانس انتخاب هر یک از اعضای جامعه یکسان می باشد.

۱-۴-۵) تعیین حجم نمونه

برای محاسبه حجم نمونه فرمول کوکران استفاده شد: $n = (N \times t^2 \times p \times q) \div (N \times d^2 + t^2 \times p \times q)$ در فرمول فوق معمولاً حداکثر اشتباه مجاز (d) معادل ۰/۱، ضریب اطمینان ۰/۹۵، $t = 1/96$ و مقادیر p و q نیز هر کدام معادل ۰/۵ و حجم جامعه = N در نظر گرفته می شود. مقدار P برابر با ۰/۵ در نظر گرفته شد. زیرا اگر $P = ۰/۵$ باشد n حداکثر مقدار ممکن خود را پیدا می کند و این امر سبب می شود که نمونه به حد کافی بزرگ باشد. با قرار دادن حجم جامعه ($N = 160$) در این فرمول حجم نمونه (n) برابر با ۶۰ به دست آمد. با توجه به نتایج نمونه گیری اولیه نرخ بی پاسخی در جامعه آماری مذکور ۴۰ درصد برآورد شد، بر این اساس تعداد نمونه ۸۴ تعیین شد که از این تعداد ۷۳ پرسشنامه قابل قبول بود.

۵-۵) روش نمونه گیری

بدلیل همگن بودن جامعه آماری و عدم وجود هر گونه طبقه بندی در این جامعه در این تحقیق از روش نمونه گیری تصادفی ساده استفاده شده است بطوری که با استفاده از لیست تعداد ۸۴ شرکت بطور تصادفی ساده انتخاب و در مجموع در هر شرکت بین ۱ تا ۲ پرسشنامه بین مدیران ارشد بازرگانی و کارشناسان شرکت توزیع گردید که در نهایت ۷۳ پرسشنامه جمع آوری شد.

۵-۶) ابزار جمع آوری داده ها

برای گردآوری داده ها در قدم نخست باید به سه پرسش پاسخ داد:

۱. چه داده ها و اطلاعاتی باید جمع آوری شوند؟ (تعیین نیازهای اطلاعاتی)
۲. داده ها از کجا و از چه منابعی جمع آوری خواهد شد؟ (طرح نمونه گیری)
۳. داده ها چگونه بایستی جمع آوری شود؟ (تعیین روش و طراحی ابزار گردآوری داده) (سرمد، ۱۳۸۵: ۹۳).

برای جمع آوری داده های مربوط به مبانی نظری و استخراج عوامل و شاخص های اولیه از منابع کتابخانه ای و اینترنتی شامل کتب، مقالات و مطالعات موردی استفاده شده است.

۵-۶-۱) پرسشنامه

در اغلب موارد تماس مستقیم با آزمودنی ها وقت فراوان می گیرد یا گران تمام می شود و گاهی غیر ممکن است. به همین لحاظ در اینگونه موارد محققان علوم انسانی، برای دستیابی به حقایق مربوط گذشته، حال و آینده، از پرسشنامه استفاده می کنند. در مقایسه با مصاحبه، پرسشنامه در اغلب شرایط علمی تر است و به محقق امکان می دهد تا نمونه های بزرگتری را مطالعه و بررسی نماید.

این روش شامل مطرح کردن یک سری پرسش برای مجموعه ای از پاسخگویان است که غالباً معرف یک جمعیت وسیع ترند. در مجموع پاسخ های داده شده، تشکیل دهنده داده مورد نیاز پژوهشگر می باشند. زیاد بودن تعداد پاسخگویان در بیش تر بررسی های پرسشنامه ای و بررسی کمی اطلاعات که از پرسشنامه ها استخراج شده اند، ایجاب می کند که پاسخ بیشتر پرسش ها از قبل پیش بینی شود و پاسخگویان، پاسخ هایشان را اجباراً از میان پاسخ هایی که به آن ها پیشنهاد شده است انتخاب کنند (کیوی و همکاران، ۱۳۸۲).

۵-۶-۱-۲) روایی^۸ پرسشنامه

روایی از واژه روا به معنی جایز و درست گرفته شده است و روایی به معنای صحیح و درست بودن است. روایی به این سوال پاسخ می دهد که ابزار اندازه گیری تا چه حد خصیصه مورد نظر را می سنجد (سرمد و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۷۰).

پژوهشگر قبل از توزیع پرسشنامه لازم است روایی داده های پرسشنامه را بداند، در غیر این صورت نمی توان از طریق یافته های پژوهش نتیجه های صحیحی به دست آورد. مقصود از روایی آن است

⁸ Reliability

که وسیله اندازه گیری، واقعا بتواند خصیصه مورد نظر و نه خصیصه دیگری را اندازه بگیرد (حافظ-نیا، ۱۳۸۸: ۱۳۱). چگونگی انتخاب شاخص های مورد مطالعه گواهی از روایی داده های جمع آوری شده این تحقیق می باشد. در ادامه به چگونگی انتخاب این شاخص ها که در نهایت منجر به طراحی و استفاده پرسشنامه شد پرداخته می شود.

روایی محتوا نشان دهنده آن است که آیا پرسشنامه هایی که برای سنجش سازه ها به کار برده شده اند، معرف خصیصه هایی که قصد اندازه گیری آنها را داریم هستند یا نه. روایی محتوا به تحلیل منطقی محتوای یک آزمون بستگی دارد و تعیین آن بر اساس قضاوت ذهنی و فردی صورت می گیرد و انواع آن به شرح زیر است:

- ظاهری، صوری یا ذهنی^۹
- منطقی یا نمونه گیری

اعتبار صوری این مطلب را مد نظر دارد که سوالات آزمون تا چه حد در ظاهر شبیه به موضوعی هستند که برای اندازه گیری آن تهیه شده اند. در بعضی از آزمون ها، اگر آزمون فاقد روایی صوری باشد، آزمون شونده ممکن است علاقه ای به جواب دادن سوال های آزمون از خود نشان ندهد، زیرا ممکن است چنین تصور شود که آزمون به تصمیم های مربوط به او ربطی ندارد (بیابانگرد، ۱۳۸۴: ۳۳۷). روایی ظاهری هنگامی در یک پرسشنامه یا آزمون برقرار است که فردی آزموده یا متخصص آن را بررسی نماید و نتیجه بگیرد که این آزمون صفت یا موضوع مورد نظر را اندازه می گیرد (دلاور، ۱۳۸۴: ۱۴۸).

اعتبار عاملی نیز نوعی دیگر از روش های تعیین اعتبار می باشد که صورتی از اعتبار سازه است که از طریق تحلیل عاملی بدست می آید. تحلیل عاملی یک فن آماری است که در علوم انسانی کاربرد فراوان دارد. در حقیقت استفاده از تحلیل عاملی در شاخه هایی که در آن ها آزمون و پرسشنامه استفاده می شود، لازم و ضروری است.

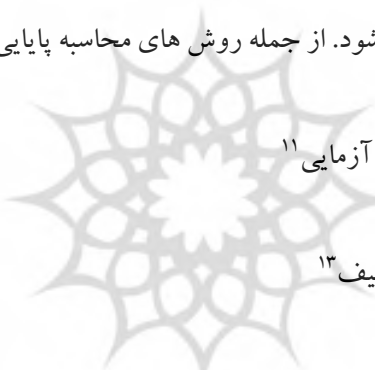
در این پژوهش، پرسشنامه تهیه شده ابتدا در اختیار کارشناسان و سپس استادان محترم قرار گرفت که با توجه به شاخص های اولیه پژوهش، سوال های نامناسب حذف و بعضا با اضافه کردن شاخص ها و انجام اصلاحاتی، پرسشنامه مورد نظر، مناسب تشخیص داده شد، و نیز نتایج تحلیل عاملی مرتبه

⁹ Face Validity

دوم (در فصل ۴) نشان داد مدل ریسک‌های سیاسی موثر بر صادرات غیر نفتی ایران مناسب و پارامترها معنادار است.

۳-۱-۵ پایایی^{۱۰} داده‌های جمع‌آوری شده

پژوهشگر قبل از توزیع پرسشنامه لازم است پایایی داده‌ای پرسشنامه را بداند، در غیر این صورت نمی‌توان از طریق یافته‌های پژوهش نتیجه‌های صحیحی به دست آورد. پایایی نیز بیانگر ثبات و هماهنگی منطقی پاسخ‌ها در ابزار است و به ارزیابی درستی و خوب بودن یک سنجش کمک می‌کند (دانایی فر و همکاران، ۱۳۸۷: ۲۵۰). پایایی یک ابزار اندازه‌گیری به میزان ثبات و دقت آن در به دست آوردن نمره واقعی اشاره دارد. مفهوم یاد شده با این امر سروکار دارد که ابزار اندازه‌گیری در شرایط یکسان تا چه اندازه نتایج یکسانی به دست می‌دهد. معمولاً دامنه ضریب اعتماد از صفر (عدم ارتباط) تا +۱ (ارتباط کامل) است. برای محاسبه ضریب قابلیت اعتماد ابزار اندازه‌گیری، شیوه‌های مختلفی به کار برده می‌شود. از جمله روش‌های محاسبه پایایی می‌توان به روش‌های زیر اشاره نمود:

- آزمون دوباره یا روش باز آزمایی^{۱۱}
- روش موازی یا همتا^{۱۲}
- روش دو نیم کردن یا تصنیف^{۱۳}
- روش کودر- ریچارد^{۱۴}
- روش آلفای کرونباخ^{۱۵} (سرمد و همکاران، ۱۳۸۵: ۱۶۷).

مقصود از پایایی این است که یک وسیله اندازه‌گیری که برای سنجش صفتی ساخته شده، در شرایط یکسان نتایج مشابهی ارائه نماید (حافظ نیا، ۱۳۸۸: ۱۳۱). در تحقیق حاضر برای سنجش پایایی از آلفای کرونباخ استفاده شد. این روش برای محاسبه هماهنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از جمله پرسشنامه‌ها یا آزمون‌هایی که ویژگی‌هایی مختلف را اندازه‌گیری می‌گیرند، به کار می‌رود. در این روش، پاسخ

¹⁰ Validity

¹¹ Test Retest

¹² Equivalence

¹³ Split half

¹⁴ Kuder- Richardson

¹⁵ Cronbach's Alpha

هر سوال می تواند مقادیر عددی مختلف را اختیار کند. نتایج مربوط به این آزمون در فصل چهارم آمده است.

۷-۵) روش تجزیه و تحلیل داده ها

تحلیل داده ها به معنی طبقه بندی، تنظیم، پردازش، دستکاری و خلاصه کردن داده ها برای یافتن پاسخ نسبت به پرسش های تحقیق است. هدف از تحلیل، تقلیل داده ها به شکل قابل فهم و قابل تفسیر است، به نحوی که بتوان روابط متغیرهای گوناگون مرتبط با مسئله مورد بررسی را مورد مطالعه قرار داد (خاکی، ۱۳۸۴: ۳۲۵).

۷-۱) آمار توصیفی

در این تحقیق از آمار توصیفی برای نمایش اطلاعات جمعیت شناختی و توصیفات شاخص های ساخته شده استفاده شده است. بدین منظور اطلاعات جمعیت شناختی با استفاده از جدول فراوانی و نمودارهای میله ای نشان داده شده اند.

۷-۲) آمار استنباطی

در این تحقیق از آمار استنباطی برای فرضیاتی که در تحقیق مطرح شده است استفاده شده است. آزمون هایی که مورد استفاده قرار گرفته است به این ترتیب می باشد:

جهت آزمون فرضیه ها و تحلیل داده ها از روش های زیر استفاده گردیده است:

- ✓ آزمون کولموگروف-اسمیرنوف ($K-S$) جهت سنجش نرمال بودن توزیع داده ها
- ✓ آزمون میانگین برای سنجش جهت پاسخ ها
- ✓ آزمون فریدمن جهت سنجش اولویت بندی عوامل ریسک های سیاسی تاثیر گذار بر صادرات غیر نفتی ایران
- ✓ روش تحلیل عامل تاییدی برای سنجش اعتبار مدل مدل لا توره و نیکار (۱۹۸۸) در شناسایی ریسک های سیاسی مؤثر بر صادرات غیر نفتی ایران

۶. یافته های تحقیق

۶-۱) آمار استنباطی و بررسی فرضیات

در این بخش به بررسی سوالات و فرضیات با استفاده از روش های آمار استنباطی نظیر: آزمون مقایسه میانگین برای تعیین جهت پاسخ ها، آزمون فریدمن برای اولویت بندی ریسک های سیاسی، ضریب همبستگی پیرسون

برای بررسی رابطه بین ریسک های سیاسی مختلف استفاده می شود. در ادامه به کمک روش های تحلیل عاملی تاییدی از صحت مدل های اندازه گیری متغیر برونزا (صادرات غیر نفتی ایران) اطمینان حاصل می شود. مدل اندازه گیری متغیر مذکور با استفاده از نرم افزار Lisrel 8.5 و با به کار بردن تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم بررسی خواهد شد.

۱-۶) آزمون مقایسه میانگین برای تعیین جهت پاسخ ها

با توجه به انتخاب طیف هفت گزینه ای برای سوالات تخصصی (مولفه های تشکیل دهنده ریسک ساسی) می بایست مقادیر حاصل از نظرات پاسخگویان را مورد بررسی قرار داد تا این موضوع روشن شود که آیا میانگین پاسخ های ایشان به مولفه های تشکیل دهنده ریسک سیاسی به طور متوسط با مقدار ۴ (عدد وسط طیف هفت تایی) تفاوت معناداری دارد یا خیر؟ زیرا در صورتی که میانگین مولفه های مذکور از نظر آماری با ۴ تفاوت معناداری نداشته باشند، پاسخ های ثبت شده نشان دهنده این است که مولفه های مورد بررسی از نظر پاسخگویان تاثیر متوسطی داشته است. بدین منظور از آزمون مقایسه میانگین تک نمونه ای استفاده شده است که نتایج آن در ذیل آمده است.

برای بررسی فرضیه برابری میانگین مولفه های تشکیل دهنده ریسک بین المللی با عدد ۴ در طیف هفت تایی، ابتدا به بررسی فرض نرمال بودن توزیع ها برای هر مولفه می پردازیم. برای بررسی فرض نرمال بودن استفاده می شود. از آنجا که به کار گیری آزمون t مستلزم برقراری شرایطی است از جمله اینکه توزیع جامعه مورد بررسی می بایست نرمال باشد، به بررسی این فرضیه به کمک آزمون کلموگروف-اسمیرونف پرداخته می شود.

برای اجرای روش های آماری و محاسبه آماری آزمون مناسب و استنتاج منطقی درباره فرضیه های پژوهش مهمترین عمل قبل از هر اقدامی، انتخاب روش آماری مناسب برای پژوهش است. براین منظور آگاهی از توزیع داده ها از اولویت اساسی برخوردار است. برای همین منظور در این پژوهش از آزمون معتبر کلموگروف اسمیرونف برای بررسی فرض نرمال بودن داده های پژوهش استفاده شده است.

آزمون کلموگروف اسمیرونف که به افتخار دو آماردارن روسی به نام های ا.ن. کلموگروف و ن.و اسمیرونف به این نام خوانده می شود، روش ناپارامتری ساده ای برای تعیین همگونی اطلاعاتی تجربی با توزیع های آماری منتخب است، بنابراین آزمون کلموگروف اسمیرونف روشی برای تشخیص نرمال بودن توزیع فراوانی مشاهدات جمع آوری شده است.

این آزمون برای گرفتن مجوز لازم برای استفاده از آزمون تی تک نمونه ای و ضریب همبستگی پیرسون بر مولفه های ریسک های سیاسی اعمال می گردد تا نرمال بودن اطلاعات اثبات گردد. در این آزمون با توجه

به فرضیات زیرگام به بررسی نرمال بودن داده ها نهاده شده است. فرضیه مورد آزمون برای بررسی نرمال بودن برای کلیه مولفه های ریسک های سیاسی عبارتست از:

فرضیه صفر (H_0): نمونه حاصل در مولفه مورد بررسی از یک جامعه نرمال حاصل شده است.

فرض مقابل (H_1): نمونه حاصل در مولفه مورد بررسی از یک جامعه نرمال نمی باشد.

نتایج حاصل از آزمون کولموگروف- اسمیرنوف برای آزمون فرض بالا به شرح جدول ۷-۴ است که در مورد مولفه هایی که P-value برای آنها کوچکتر از سطح معناداری آلفا (برابر با ۰,۰۵) باشد. فرض صفر مبنی بر نرمال بودن توزیع جامعه رد می شود. بنابر این با توجه به اینکه مقادیر سطح معناداری کلیه مولفه های ریسک های سیاسی از سطح معنی داری آزمون یعنی $\alpha = 0.05$ بزرگتر است، دلیلی بر رد فرض نرمال بودن توزیع جامعه وجود ندارد و استفاده از آزمون های پارامتریک مقایسه میانگین تی-تک نمونه ای و آزمون همبستگی پیرسون بلا مانع است.

جدول شماره ۷-۴ خروجی آزمون نرمال بودن (کولموگروف- اسمیرنوف)

شرح	آماره آزمون	تعداد نمونه	Sig. (p-value)	نتیجه آزمون
ثبات سیاسی	۱/۱۸	۷۳	۰/۱۲۴	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.
سطح دموکراسی	۰/۲۵۲	۷۳	۰/۳۲۶	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.
سطح بروکراسی	۱/۳۱۹	۷۳	۰/۰۶۲	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.
تعارضات بین المللی	۰/۲۴۲	۷۳	۰/۳۳۷	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.
نگرش میزبان به کسب و کار خارجی	۱/۰۳۵	۷۳	۰/۲۳۵	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.
سطح حمایت از تولیدات داخلی	۰/۷۳۹	۷۳	۰/۶۴۵	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.
بدهی کلان	۰/۹۹۵	۷۳	۰/۲۷۵	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.
محدودیت خروج سرمایه	۰/۹۷۹	۷۳	۰/۹۹۳	دلیل بر رد فرض صفر وجود ندارد.

بی ثباتی نرخ ارز	۱/۰۷۲	۷۳	۰/۲۰۰	د لیلیو بر رد فرض صفر وجود ندارد.
سطح توسعه اقتصادی	۰/۶۹۶	۷۳	۰/۵۵۱	د لیلیو بر رد فرض صفر وجود ندارد.

فرضیه برابری میانگین های تشکیل دهنده ریسک بین المللی با عدد ۴ در طیف هفت تایی به صورت ذیل تعریف می شوند:

فرض صفر (H_0): میانگین پاسخ های داده شده در مورد هر یک از مولفه های تشکیل دهنده ریسک سیاسی برابر با ۴ می باشد.

فرض مقابل (H_1): میانگین پاسخ های داده شده در مورد هر یک از مولفه های تشکیل دهنده ریسک سیاسی با ۴ اختلاف دارد. همانطور که از جدول شاخص های مرکزی و پراکندگی مشخص است، میانگین ها با اعداد ۴ اختلاف دارند اما باید معنی داری این اختلاف بررسی شود. خروجی آزمون t برای نمونه های مستقل این تفاوت را با ارایه مقدار t و احتمال دو دنباله ای و فاصله اطمینان ۹۵٪ برای اختلاف بررسی می کند که در جدول ۸-۴ برای آزمون مقایسه میانگین آورده شده است.

نتیجه آزمون نشان می دهد که در مورد همه مولفه ها به غیر از سطح دموکراسی و بدهی کلان فرض صفر مبنی بر برابری میانگین مولفه با ۴ رد می شود و پاسخ ها به طور معنی داری با عدد ۴ (عدد متوسط) و به صورت دو دامنه تفاوت معناداری دارند. به طور کلی پاسخ های اعلام شده از سوی پاسخگویان به طور معنی داری با عدد متوسط فاصله داشته است.

جدول شماره ۸-۴) خروجی آزمون مقایسه میانگین

نتیجه آزمون	فاصله اطمینان ۹۵٪		Sig.	درجه آزادی	آماره آزمون t	شرح
	حد بالا	حد پایین				
رد فرض صفر	4/72	4/10	0/01	72	2/66	ثبات سیاسی
د لیلیو بر رد فرض صفر وجود ندارد	4/31	3/62	0/85	72	-0/18	سطح دموکراسی
رد فرض صفر	5/18	4/75	0/00	72	9/04	سطح بروکراسی
رد فرض صفر	5/07	4/56	0/00	72	6/40	تعارضات بین المللی
رد فرض صفر	4/93	4/37	0/00	72	4/64	نگرش میزبان به کسب و کار خارجی

سطح حمایت از تولیدات داخلی	8/67	72	0/00	4/79	5/27	رد فرض صفر
بدهی کلان	1/51	72	0/14	3/92	4/56	د لیلی بر رد فرض صفر وجود ندارد
محدودیت خروج سرمایه	10/81	72	0/00	5/15	5/68	رد فرض صفر
بی ثباتی نرخ ارز	9/24	72	0/00	4/95	5/47	رد فرض صفر
سطح توسعه اقتصادی	4/72	72	0/00	4/36	4/88	رد فرض صفر

علاوه بر این موارد از این بخش می توان نتیجه گرفت. مواردی که اختلاف آنها با عدد ۴ معنادار شده است و میانگین بالاتر از عدد ۴ داشته اند، عواملی می باشند که صادر کنندگان نمونه بیشترین توجه را بدان ها معطوف داشته است. به طور مثال، محدودیت خروج سرمایه با میانگین ۵/۴، بی ثباتی نرخ ارز با میانگین ۵/۵۲ و سطح حمایت از تولیدات داخلی سه جایگاه نخست بیشترین توجه از سوی صادر کنندگان را به خود اختصاص داده اند.

۲-۶-۶) بررسی اهمیت شاخص های هر یک از مولفه های ریسک سیاسی ریسک سیاسی به عنوان مفهوم مورد بررسی از ده مولفه تشکیل شده است. این مولفه ها از سوالات یا همان شاخص ها حاصل می شوند. در این بخش به بررسی سوالات و اهمیت هر کدام در مولفه مربوطه پرداخته می شوند.

۱-۲-۶) شاخص های ایجاد کننده ثبات سیاسی

سوالات ۱ تا ۶ مولفه ثبات سیاسی را بررسی می نمایند. از میان ۷۳ پاسخگو حدود ۴۰٪ تاثیر سوالات مذکور (ثبات سیاسی) را بر صادرات غیر نفتی ایران بیش از حد متوسط ارزیابی نموده اند.

جدول شماره ۹-۴) میانگین رتبه ها در

شرح	میانگین رتبه ای	میانگین حسابی
۱) سلب مالکیت	3.31	4.22
۲) ملی کردن	2.84	3.95
۳) مصادره	3.09	4.18

4.85	4.21	۴) آشوب و اعتصاب داخلی
4.70	3.91	۵) وجود سابقه خشونت سیاسی و کودتا
4.58	3.64	۶) تروریسم

برای بررسی این موضوع که کدام یک از سوالات از نظر پاسخگویان اهمیت و تاثیر بالاتری داشته است از آزمون فریدمن استفاده شده است.

فرض صفر (H_0): بین نظرات پاسخگویان درباره اهمیت و رتبه سوالات تشکیل دهنده ثبات سیاسی تفاوت وجود ندارد.

فرض مقابل (H_1): نظرات پاسخگویان درباره اهمیت و رتبه سوالات تشکیل دهنده ثبات سیاسی تفاوت دارد. با توجه به عدد معنی داری حاصله که از سطح معنی داری استاندارد ($\alpha=0.05$) کوچکتر است، می توان نتیجه گرفت که فرض صفر مبنی بر برابری رتبه های سوالات ۱ تا ۶ رد می شود و سوالات از اهمیت یکسانی برخوردار نیستند. در بین شاخص ها، شاخص آشوب و اعتصاب داخلی و وجود سابقه خشونت سیاسی و کودتا بیشترین اهمیت را از نظر پاسخگویان به خود اختصاص داده اند.

جدول شماره ۱۰-۴) خروجی آزمون فریدمن برای ثبات سیاسی

شرح	مقادیر محاسبه شده
تعداد	73
آماره کی دو (χ^2)	35.56
درجه آزادی	5
عدد معنی داری (Sig.)	0

۲-۲-۶-۶) شاخص های ایجاد کننده دموکراسی

سوالات ۷ تا ۹ مولفه سطح دموکراسی را ایجاد می نمایند. از میان ۷۳ پاسخگو حدود ۳۰٪ تاثیر سوالات مذکور را بر صادرات غیر نفتی بیش از حد متوسط ارزیابی نموده اند.

فرض صفر (H_0): بین نظرات پاسخگویان درباره اهمیت و رتبه سوالات تشکیل دهنده سطح دموکراسی وجود تفاوت ندارد.

فرض مقابل (H_1): نظرات پاسخگویان درباره اهمیت و رتبه سوالات تشکیل دهنده سطح دموکراسی تفاوت دارد. با توجه به عدد معنی داری حاصله که از سطح معنی داری استاندارد ($\alpha=0.05$) کوچکتر است، می توان نتیجه گرفت که فرض صفر مبنی بر برابری رتبه های سوالات ۷ تا ۹ رد می شود و

سوالات از اهمیت یکسانی برخوردار نیستند و سوال ۷ و ۸ با میانگین رتبه ای ۲,۰۸ و ۲,۰۶ اهمیت بالاتری برخوردارند.

جدول شماره ۱۱-۴) میانگین رتبه ها در آزمون فریدمن برای سطح دموکراسی

شرح	میانگین رتبه ای	میانگین حسابی
۷) سابقه کم نظام نمایندگی و انتخابات آزاد	2.08	4.00
۸) تأثیر کم اراده مردم در انتخاب مقامات در قوای مجریه و مقننه حکومت	2.06	4.04
۹) تصفیه احزاب	1.86	3.86

جدول شماره ۱۲-۴) خروجی آزمون فریدمن برای سطح دموکراسی

شرح	مقادیر محاسبه شده
تعداد	73
آماره کی دو (χ^2)	3.46
درجه آزادی	2
عدد معنی داری (Sig.)	0

۳-۲-۶) شاخص های ایجاد کننده بروکراسی

سوالات ۱۰ تا ۱۳ متغیر سطح بروکراسی را ایجاد می نمایند. حدود ۸۰٪ پاسخگویان تاثیر سوالات مذکور را بر صادرات غیر نفتی ایران زیاد ارزیابی نموده اند.

فرض صفر (H_0): بین نظرات پاسخگویان درباره اهمیت و رتبه سوالات تشکیل دهنده سطح بروکراسی تفاوت وجود ندارد.

فرض مقابل (H_1): نظرات پاسخگویان درباره اهمیت و رتبه سوالات تشکیل دهنده سطح بروکراسی تفاوت دارد. با توجه به عدد معنی داری حاصله که از سطح معنی داری استاندارد ($\alpha=0.05$) کوچکتر است، می توان نتیجه گرفت که فرض صفر مبنی بر برابری رتبه های سوالات ۱۰ تا ۱۳ رد می شود و سوالات از اهمیت یکسانی برخوردار نیستند و سوال ۱۳ با میانگین رتبه ای ۲,۰۹ از اهمیت بالاتری نسبت به بقیه برخوردار است.

۷. نتایج پژوهش

یافته های پژوهش را می توان در دو طبقه یافته های تئوریک یا نظری و یافته های علمی و کاربردی تقسیم بندی نمود. با توجه به اهمیت این زمینه مطالعاتی کمتر منبع فارسی اعم از مقاله، پایان نامه و یا کتاب در رابطه

با ریسک های سیاسی تاثیر گذار بر صادرات به رشته تحریر درآمده است و کمبود بسیار شدید در این حوزه و حتی مبحث صادرات احساس می شود. فصل دوم این پایان نامه با مرور مدل های مطرح، محتوی ریسک های سیاسی و صادرات، می تواند از دستاورد های نظری این پژوهش باشد.

یافته های کاربردی این تحقیق نشان می دهد ریسک های سیاسی ارائه شده در مدل دل لا توره و نیکار بر صادرات غیر نفتی ایران تاثیر گذار است و تمام متغیر ها (به جز ثبات سیاسی و نرخ ارز) با هم همبستگی مثبت و تمام متغیر ها با ریسک سیاسی رابطه مستقیم خطی دارند. از بین ۱۰ متغیر شناسایی شده ریسک سیاسی تعرفه های سنگین بر واردات بیشترین تاثیر و پس از آن تحریم های بانکی کشور میزبان توسط سیستم بانکی بین الملل و بروز جنگ یا حالت جنگ قرار دارند که این نتایج دور از ذهن نیست و در سال های اخیر کشورهایی که مقصد عمده محصولات صادراتی ایران هستند با چنین ریسک هایی مواجه شده اند و درآمدهای فعلی و آتی آنها تحت الشعاع خود قرار داده است. از نظر صادر کنندگان مواردی مانند ملی کردن و سلب مالکیت و همچنین ریسک های مربوط به سطح دموکراسی تاثیر چندانی بر صادرات غیر نفتی ایران نداشته که می توان دلیل این دو را به پایین بودن تاثیر ملی کردن و سلب مالکیت بر صادرات مستقیم در مقایسه با روش های دیگر ورود مانند FDI دانست زیرا صادر کننده دارایی غیر منقول کمتری در آن کشورها داراست و تاثیر کم دموکراسی خود نیازمند تحقیقی جداگانه است. جالب توجه اینکه عمده روابط تجاری ما با کشورهایی است که از نظر دموکراسی امتیاز پایینی کسب می کنند.

همانگونه که در فصل اول اشاره شد مقاله ای توسط آقایان اگاروال و فیلز در سال ۲۰۰۷ در کشور کانادا که با استفاده از مدل دل لا توره و نیکار به رتبه بندی ریسک های سیاسی از نظر صادر کنندگان و سرمایه گذاران مستقیم خارجی کانادایی پرداخته و به بررسی اختلاف دیدگاه این دو گروه در مورد اهمیت ریسک های سیاسی پرداخته که در جدول زیر تفاوت نتایج آن پژوهش با پژوهش حاضر را نشان می دهیم.

جدول شماره ۱-۵ مقایسه یافته های دو پژوهش

نتایج پایا ن نامه حاضر		نتایج تحقیق در کانادا
		صادر کنندگان
FDI		
۱. محدودیت خروج سرمایه	۱. سطح بروکراسی	۱. محدودیت خروج سرمایه
۲. سطح حمایت از تولیدات داخلی	۲. سطح حمایت از تولیدات داخلی	۲. نگرش میزبان به کسب و کار خارجی
۳. بی ثباتی نرخ ارز	۳. بی ثباتی نرخ ارز	۳. سطح بروکراسی

۴. ثبات سیاسی	۴. محدودیت خروج سرمایه	۴. سطح بروکراسی
۵. بی ثباتی نرخ ارز	۵. نگرش میزبان به کسب و کار خارجی	۵. تعارضات بین المللی
۶. سطح حمایت از تولیدات داخلی	۶. ثبات سیاسی	۶. نگرش میزبان به کسب و کار خارجی
۷. سطح دموکراسی	۷. سطح توسعه اقتصادی	۷. سطح توسعه اقتصادی
۸. سطح توسعه اقتصادی	۸. تعارضات بین المللی	۸. ثبات سیاسی
۹. تعارضات بین المللی	۹. سطح دموکراسی	۹. بدهی کلان
۱۰. بدهی کلان	۱۰. بدهی کلان	۱۰. سطح دموکراسی

همانطور که در جدول بالا مشاهده فرمودید بین نظرات صادرکنندگان کانادایی با صادرکنندگان ایرانی شباهت های زیادی می توان مشاهده کرد اما اختلاف هر دو صادرکنندگان با سرمایه گذاران مستقیم خارجی محسوس است و این بیان کننده این موضوع است که باید پوشش بیمه ای خاصی برای هر گروه طراحی شود چرا که نیازها و اولویت های هر گروه متفاوت است.

۲-۷) نتایج پژوهش

نتایج بسیاری از تک تک نتایج این تحقیق می توان استنباط کرد که این خود هدف اصلی هر پژوهشی است که بتواند به یافته های بیشتری دست یابد. از داده های دموگرافیک می توان دریافت که در بخش بازرگانی بین الملل تجربه بسیار نقش اساسی را ایفا می کند، چرا که درصد بالایی از پاسخ دهندگان که از شرکت های برتر صادراتی کشور هستند از تجربه نسبتا بالایی برخوردارند، از نظر جنسیت بسیار جالب توجه است که زنان در این بخش پایه پای مردان حضوری پررنگ دارند چه در سطح کارشناس و چه در سطح مدیریت، بنابر این در استخدام نیروی جدید نباید محدودیتی برای بانوان قائل شد. در مورد رشته تحصیلی فعالان در این بخش باید گفت که این یک امر واضح است که توانایی ارتباط با مشتریان جزء مهم ترین و اولین شروط است و به علت ضعف دانشجویان رشته مدیریت در زبان های خارجی که از سطوح راهنمایی شروع و تا پایان تحصیلات عالی دانشگاهی همچنان ادامه داشته است، شرکت های بازرگانی تمایل به استفاده از فارغ التحصیلان رشته زبان های خارجی دارند تا لاقال این افراد اولین شرط یک معامله که توانایی برقراری ارتباط است داشته باشند و سپس توانایی های مذاکره، اقتصادی و بازرگانی را در حین کار بیاموزند و این تلنگری به مسئولین آموزشی است که برای رشته مدیریت توجه بیشتری به یادگیری زبان های بین المللی صورت گیرد.

نکته ای که اکثر پاسخ دهندگان در جواب به سوال باز پایان پرسشنامه داشتند این بود که بسیاری از ریسک‌های سیاسی بیان شده، از کشور ما ناشی شده و باید توجه خاصی به ریسک‌های سیاسی کشور ایران صورت گیرد که این نیازمند پژوهشی جداگانه است ولی اینجانب معتقد هستم کار بر روی این موضوع می‌تواند بسیار مشکل باشد، بدلیل ترس اکثر مردم از صحبت در مورد مسائل سیاسی کشور است و بسیاری از پاسخ دهندگان این پرسشنامه نیز تا هنگامی که این اطمینان را کسب نمی‌کردند که هدف ریسک‌های سیاسی کشور مقصد است و نه ایران، حاضر به پاسخگویی نبودند. همانطور که در فصل ۲ نیز اشاره شد، ریسک‌های سیاسی کشور مبدا نیز بر صادرات موثر است و به این علت است که در قراردادهای بیمه ای ریسک سیاسی، تمامی ریسک‌های سیاسی تحت پوشش قرار می‌گیرد و ریسک‌های سیاسی مبدا و مقصد جدا از هم نیستند.

تعرفه‌های سنگین بر واردات بالاترین رتبه را در بین ۴۰ ریز متغیر بدست آورد که خود یکی از بزرگترین مشکلات صادرکنندگان به ایران نیز می‌باشد. بسیاری از صادرکنندگان کشورهای آسیای میانه را نمونه بارز این مورد بیان کردند که نکته جالب توجه در این مورد اعمال تعرفه‌های ورودی خاص هر کشور است، برای مثال تعرفه ورودی برای محصولات اروپایی بسیار کمتر از محصولات ایرانی است و این موضوع توان رقابت را از صادرکنندگان ایرانی ربوده است. گسترش روابط با کشورها و توافق‌نامه‌های تجاری با این کشورها نیازمند توجه و تلاش سیاستمداران ایران می‌باشد.

تحریم‌های بانکی کشور میزبان توسط سیستم بانکی بین الملل رتبه دوم را از نظر اهمیت کسب نمود که متأسفانه در چند سال اخیر این تحریمات مانع بزرگی بر سر راه بازرگانان ایرانی قرار گرفته است و هنگامی که صحبت از تحریم بانکی است، و حتی اگر یکی از دو کشور مورد این تحریم باشد به معنای توقف صادرات در هر دو کشور است و هر دو کشور از این امر صدمه می‌بینند. آن گونه که اکثر سیاستمداران و اقتصاددانان ایرانی و خارجی معتقدند این وضعیت برای کشور ما نمی‌تواند مدت زیادی به درازا کشد پس این امر نباید برنامه‌های بلند مدت بنگاه‌های صادراتی را تحت الشعاع قرار دهد، به این دلیل بود که در توضیحات پرسشنامه از پاسخ دهندگان درخواست شد به سوالات با توجه به شرایط قبل از تحریمات اخیر ایران جواب بدهند تا نتایج به واقعیت نزدیکتر شود، ولی نمی‌توان این انتظار را داشت که این شرایط تاثیر خود را بر نتایج تحقیق نگذارد. و راه حل این مشکل فقط در دستان سیاسیون ایران و کشورهای تحریم کننده است.

سومین عامل مهم شناسایی شده، جنگ یا حالت جنگی است. به طور طبیعی در هنگام بروز ناآرامی در کشور و بروز جنگ‌های داخلی بین المللی سطح تبادلات بین دیگر کشورها با آن کشور کاهش پیدا می‌کند همانند بسیاری از کشورهای هم‌مرز ما در سال‌های اخیر ولی بعد از پایان ناآرامی‌ها به علت خرابی‌های ناشی از جنگ نیاز کشور به محصولات وارداتی به شدت افزایش می‌یابد و فرصت مناسبی برای کشورهای همسایه

فراهم می کند ولی این نکته از دید بازرگانان نیز پنهان نمانده که در کشورهایی که اخیراً انقلاب و یا جنگی رخ داده احتمال شروع دوباره درگیری و از دست رفتن سرمایه آنها بسیار زیاد است و باید خود را برای این موضوع آماده کرد.

همانطور که انتظار می رفت عواملی مانند سلب مالکیت، ملی کردن و مصادره تاثیر کمی بر صادرات غیر نفتی ایران دارند و این بدان علت است که این عوامل تاثیر خود را بیشتر بر شرکت هایی می گذارند که دارایی غیر منقول و یا منقول فراوانی در کشورهای هدف دارند مانند سرمایه گذاری مستقیم و یا مشارکت ولی صادرات مستقیم به علت اینکه دارایی کمی در کشور هدف دارد ریسک کمتری را از این ناحیه احساس می کند و به علت اینکه تعداد اندکی از شرکت های صادراتی ایران به سرمایه گذاری مستقیم در کشورهای دیگر می پردازند تاثیر رای های آنها در این پایان نامه کمتر از دیگران است و این تفاوت بین صادرکنندگان مستقیم و سرمایه گذاری مستقیم نیازمند تحقیقی جامع و جداگانه است.

نکته ای جالب که از جدول همبستگی ها استخراج شد رابطه منفی ثبات سیاسی با بی ثباتی نرخ ارز است، یعنی با افزایش ثبات سیاسی بی ثباتی نرخ ارز کاهش می یابد و بالعکس که می توان این را به وضوح در کشورمان درک کرد و راه ثبات نرخ ارز که در پی آن آرامش بازار و ثبات قیمت ها و کاهش دلال بازی و افزایش تولید را مشاهده کرد معلول افزایش ثبات سیاسی کشور است که در دست سیاستمداران کشور قرار دارد. کم ترین تاثیر را سطح دموکراسی بر صادرات غیر نفتی ایران داشته که ناشی از روابط سیاسی و اقتصادی عمیق کشورمان با کشورهایی است که از نظر شاخص های دموکراتیک نمره پایینی می گیرند همانند: چین، کره شمالی، امارات متحده، هند، عراق و افغانستان. این موضوع می تواند دلایل مختلفی داشته باشد ولی جدای از دلایل آن شرایطی است که کشورهای غیر دموکراتیک دارا هستند که شامل قدرت متمرکز دولتی و معمولاً دیکتاتور که تقاضا در صورتی باعث واردات از خارج می شود که حکومت مرکزی با آن موافقت کند و بخش خصوصی از قدرت کمی برخوردار است و تغییر قوانین به سرعت و بدون توجه به نفع کلی جامعه صورت می گیرد. به نظر می رسد افزایش روابط سیاسی با کشورهای دموکراتیک ضامن رابطه ای اقتصادی پایدار و کم ریسک برای کشور و تجار باشد.

بدهی کلان خارجی کشور مقصد نیز نمره پایینی در تاثیر گذاری بر صادرات غیر نفتی ایران داشته که ممکن است بدین علت باشد که صادرکنندگان این مسائل را مربوط به روابط اقتصادی دو دولت دانسته و در سطح بنگاه ها تاثیر چندانی بر دریافت مطالبات نداشته باشد. اما این نکته نباید نادیده گرفته شود که بدهی کشور نشانگر اوضاع بد اقتصادی و رکود در آن کشور است این زنگ خطری برای افزایش تعداد بنگاه های ورشکسته و کاهش تقاضا برای محصولات وارداتی به آن کشور باشد.

این موضوع در طی مصاحبه با صادرکنندگان بیان شد که تعدادی از این ریسک‌های بیان شده در پرسشنامه در یک کشور ممکن است باعث افزایش صادرات و در دیگری باعث کاهش صادرات شود و این موضوع نیاز به تحقیقات جداگانه در مورد ریسک‌های سیاسی هر کشور را متذکر می‌شود.

برای مقابله با ریسک‌های سیاسی خود صادرکنندگان و دولت باید نقش خود را به خوبی انجام دهند، دولت باید با افزایش روابط سیاسی و اقتصادی با کشورهای کم ریسک و انعقاد تفاهم‌نامه‌های همکاری با کشورهای مختلف و نیز با افزایش قدرت خود در منطقه و جهان از نظر اقتصادی و سیاسی می‌تواند پشتوانه محکمی برای صادرکنندگان باشد و در زمینه ریسک‌های سیاسی داخلی نیز باید شناسایی، کنترل و کاهش یابد. درست است که عمده صادرات ایران به کشورهای پر ریسک است ولی صادرکنندگان می‌توانند با انتخاب کشورهای کم ریسک روابط بلند مدت خود را تضمین کنند و اگر همچنان بر این موضوع تاکید دارند که با توجه به شرایط کنونی روابط بین المللی ایران نمی‌توان بازارهایی به غیر از این کشورها انتخاب کرد پس می‌توانند ابتدا از تمامی ریسک‌های سیاسی موجود آگاهی یافته و خود را برای مقابله با آن آماده کرد که یکی از بهترین راه‌های آن بیمه ریسک‌های سیاسی است که توسط صندوق ضمانت صادرات در ایران و شرکت‌های بیمه گر بین‌المللی مانند میگا ارائه می‌شود.

در انتها باید به این نکته اشاره کرد که صادرات کالا و خدمات باعث رونق اقتصادی و موتور محرک صنعت کشور است و اگر دغدغه مسولین کشور مشکلات اقتصادی و بیکاری است، باید به حمایت از این بخش در تمامی سطوح پردازند و اعطای جوایز صادراتی هنگامی که کل درآمد آن‌ها در خطر است و دلیلش روابط نامناسب سیاسی اقتصادی کشور با کشورهای هدف است، هیچ دردی از صادرکنندگان را دوا نمی‌کند.

منابع و مآخذ

اسماعیل پور، رضا. (۱۳۷۳). نقش مدیریت عالی در سیستم مدیریت کیفیت جامع (TQM). دانش مدیریت دانشگاه تهران، شماره ۲۵، تابستان ۱۳۷۳.

اطلاعات مربوط به تاریخ و سابقه تأسیس صندوق ضمانت صادرات ایران، روزنامه ابرار اقتصادی. شماره ۴۶۱۵ آذر ۱۳۸۳ اعرابی، سید محمد. قاسمی، حسن " استراتژی توسعه ی صادرات غیر نفتی کشور بر اساس درآمد سرانه"، مطالعات مدیریت بهبود و تحول، پاییز و زمستان ۱۳۸۳ - شماره ۴۳ و ۴۴، (۱۵ - ۳۶)

امام، فرهاد، (۱۳۸۵) " اصول قراردادهای تجاری بین المللی" موسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش، تهران ایثار، بهزاد. کاربرد بیمه و مدیریت ریسک در صادرات. فصلنامه صنعت بیمه. شماره ۴۲، سال ۱۳۷۵. آذر، عادل، (۱۳۷۳)، " تبیین آماری فرضیات در پژوهش های رفتاری- مدیریتی"، فصلنامه دانش مدیریت، انتشارات دانشگاه تهران، شماره ۲۶.

آشوری، داریوش، (۱۳۶۶) " دانشنامه سیاسی" تهران: سپهرودی، مروارید
بابایی زکیلیکی محمدعلی (۱۳۷۸). بازاریابی بین الملل. چاپ دوم. تهران. انتشارات سمت
بازرگان، عباس، سرمد. زهره، حجازی. الهه، (۱۳۸۱)، " روش های تحقیق در علوم رفتاری"، انتشارات آگاه چاپ ششم.
بررسی تحولات اقتصادی کشور بعد از انقلاب. اداره بررسی‌های اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران. ۱۳۶۰

بررسی واحد تحقیقات «اقتصاد ایران» نشان می‌دهد تورم، نرخ ارز و تولید طرف‌های تجاری، بیشترین تأثیر را بر صادرات غیرنفتی ایران در ۳ دهه پس از انقلاب داشته‌اند». راهکارهای توسعه صادرات غیرنفتی، رها از نفت. ماهنامه اقتصاد ایران. سال چهاردهم. شماره ۱۴۷، اردیبهشت ۹۰. ص. ۲۳

بیابانگرد، اسماعیل؛ روش‌های تحقیق در روان‌شناسی و علوم تربیتی، تهران، دوران، ۱۳۸۴، چاپ اول، پاک‌نیا، محبوبه، "متغیرهای موثر بر رشد دموکراسی" فصلنامه پژوهش حقوق، سال ششم، شماره ۱۰، بهار و تابستان ۱۳۸۳ تیموری، بهرام‌علی. حق وردیلو، محمود "موسسه تضمین سرمایه گذاری چند جانبه (Miga)" تازه‌های جهان بیمه، شهریور ۱۳۸۰ - شماره ۳۹

حافظنیا، محمدرضا. (۱۳۸۸). مقدمه ای بر روش تحقیق در علوم انسانی. (چاپ شانزدهم). تهران: انتشارات سمت. حسن‌زاده، علی و کاظم‌نژاد، مهدی. بررسی جایگاه بیمه‌های اعتباری در ایران. تازه‌های جهان بیمه، شماره‌های ۱۳۴ و ۱۳۵، مرداد و شهریور ۱۳۸۸، ص. ۶

خاکی. غلامرضا، (۱۳۸۴)، "روش تحقیق با رویکرد پایان نامه نویسی"، انتشارات بازتاب، چاپ دوم. دانایی فر، حسن، الوانی، سید مهدی و آذر عادل. (۱۳۸۷). روش شناسی پژوهش کمی در مدیریت. (چاپ اول). تهران: انتشارات صفار.

دلاور. علی، (۱۳۸۳)، "مبانی نظری و علمی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی"، انتشارات بیمه مرکزی ایران، چاپ اول. رزاقی، ابراهیم. آشنایی با اقتصاد ایران. نشرنی. چاپ پنجم ۱۳۸۴. ص. ۱۲
روزنامه اعتماد، شماره ۱۷۰۶ ۸۷/۴/۳ "آیا درآمد صادرات پتروشیمی جزء صادرات غیرنفتی است" صفحه ۱۴ (اقتصاد ایران)

زری باف مهدی و حسینی کیا سید تقی (۱۳۸۲). مدیریت بازاریابی جهانی. چاپ اول. تهران. انتشارات گسترش علوم پایه زهرا مهران نیکو، (۱۳۹۰) "نقش بیمه‌نامه‌های اعتبار صادرات در افزایش صادرات غیرنفتی ایران" پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

زینال‌زاده، ایرج. مدیریت صادرات کالا و خدمات فنی و مهندسی. نشر قانون. چاپ اول، شهریور ۱۳۸۵. سازمان توسعه تجارت ایران، فروردین ۱۳۸۶، خلاصه مدیریتی سند راهبردی توسعه صادرات غیرنفتی جمهوری اسلامی ایران سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی، مفاهیم روش ها، تولید ناخالص داخلی،

<http://www.cbi.ir/simplelist/4507.aspx>

سایت وزارت اقتصاد و دارایی-3a9caba4-8b26-4585-<http://mefa.ir/Portal/File/ShowFile.aspx?ID=3a9caba4-8b26-4585-b30b-d063808b7d72>

سرمد، زهره، بازرگان، عباس و حجازی، الهه. (۱۳۸۵). روش‌های تحقیق در علوم رفتاری. (چاپ پانزدهم) تهران: انتشارات آگاه سیگل، سیدنی. ترجمه یوسف کریمی. (۱۳۷۲). آمار غیر پارامتریک برای علوم رفتاری. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی. صالحی صدقیانی، جمشید ابراهیمی، ایرج (۱۳۸۷). تحلیل آماری پیشرفته. تهران: نشر هستان.

صحت، سعید و زندی، پژمان. (۱۳۸۹) «مدیریت ریسک و بیمه اعتبار تجاری». انتشارات دانشکده علوم اقتصادی.

<http://egfi.org> ایران صادرات ضمانت

طارم‌سری، مسعود. حقوق بازرگانی بین‌المللی. انتشارات شرکت چاپ و نشر بازرگانی. چاپ هفتم، مهر ۱۳۸۵. ص. ۲۵۷ ظهوری. قاسم، (۱۳۷۸)، "کاربرد روش تحقیق علوم اجتماعی در مدیریت" انتشارات میر، چاپ اول. عابد خراسانی، محمدرضا، (۱۳۷۹) "سلب مالکیت از بیگانگان در حقوق بین‌الملل" نشر دادگستر

عادلی، سید محمد حسین، (۱۳۸۸) "تحریم اقتصادی چیست؟ چرا؟ چگونه؟" بانک مقالات فارسی قابل دسترس در www.mydocument.ir/main/index.php?article=835

فتوحی اردکانی، اکبر. (۱۳۸۰). کتاب آموشی SPSS 10. تهران، انتشارات چرتکه.

قاسمی، وحید (۱۳۸۹). مدل‌سازی معادله ساختاری در پژوهش‌های اجتماعی با کاربرد Amos Graphics - تهران: جامعه‌شناسان.

کیوی، ریموند و کاپنهود، لوک وان (۱۳۸۲)، روش تحقیق در علوم اجتماعی، ترجمه عبدالحسن نیک گهر (چاپ هفتم). تهران: نشر توتیا.

گزارش اقتصادی بانک مرکزی سال ۱۳۷۰

گزارش آماری صادرات غیرنفتی ایران سال ۱۳۸۹، سازمان توسعه تجارت ایران

گوهریان، محمدابراهیم. صادرات به زبان ساده. نشر دوران. چاپ اول، ۱۳۷۹.

گوهریان، محمدابراهیم. مدیریت صادرات غیرنفتی. انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی. چاپ دوم، شهریور ۱۳۷۹.

محسنی، فرید، مفهوم مصادره در دیوان داوری ایران- ایالات متحده آمریکا، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق

مختاری همای، محمد. بررسی عوامل موثر بر صادرات غیرنفتی بین سالهای ۵۹-۷۸. دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز. ۱۳۸۰

مشیری، اسماعیل (1380)، "مدل تعدیل شده AHP"، دانش مدیریت، سال چهارم، شماره 92، ص ۵۲-۶۳.

مصطفوی کاشانی، مریم. عوامل موثر بر توسعه صادرات غیرنفتی (پایان‌نامه). دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز. ۱۳۸۱
مظلومی، نادر، (تابستان ۱۳۷۵)، "ماهیت ریسک در معاملات اعتباری"، فصلنامه صنعت بیمه، انتشارات بیمه مرکزی، سال دوم، شماره ۶، ص. ۶۳ و ۶۴.

مقیمي. سيد محمد، (۱۳۸۰)، "سازمان و مدیریت رویکردی پژوهشی"، انتشارات ترمه، چاپ اول.

میرابی، وحیدرضا، سرمد سعیدی، سهیل، (۱۳۸۲) "ازاریابی جهانی (بازاریابی بین‌الملل)" ناشر: شهر آشوب نادری، ابوالقاسم، اخوی، احمد و حکیمی، شیرین. بررسی مسایل و مشکلات صادرات غیرنفتی. انتشارات موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی. چاپ دوم، بهمن ۱۳۷۱. ص. ۳۶۵

نیومن، ویلیام لارنس. (۱۳۸۹). شیوه‌های پژوهش اجتماعی: رویکرد کمی و کیفی. ترجمه ی حسن دانایی فرد و حسین کاظمی) تهران: مهربان نشر.

یحیی فتحی، (۱۳۸۱) "بررسی موانع تعرفه‌ای و غیر تعرفه‌ای صادرات ایران در بازارهای هدف" موسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی

www.dundee.ac.uk/cemlp/jourual/html/vol12/article5.hinl.11 my 2009.

Albaum Gerald et al (2002). International Brand-Name Standardization/ Adaption: Antecedents and Consequences. Journal od International Marketing. Vol. 10. No. 3.pp22-48

Alexe S., Hammer P.L., Kogan A. and Lejeune M.A. "A non-Recursive Regression Model for Country Risk Rating", Rutcor Research Report (Mar, 2003).

Ali, A., & Isse, H. (2004). Political freedom and the stability of economic policy. Cato Journal, 24(3), 251-260.

Aliber R.Z. "Exchange Risk, Political Risk and Investor Demand for External Currency Deposits", Journal of Money, Credit and Banking, vol.7, No.2, pp. 161-179 (May, 1975).

Alin D. Berlin "managing political Risk"

Alon, I. & Herbert, T.T., "A Stranger in a Strange Land: Micro Political Risk and the Multinational Firm", Journal of Business Horizons, Vol.52, p127-137, 2009.

Alon, I., & Martin, M. (1998). A normative model of macro political risk. Multinational Business Review, 6(2), 10-19.

Alon, I., Gurumoorthy, R., Mitchell, M. C. and Steen, T. (2006): 'Managing Micropolitical Risk: A Cross-Sector Examination'. Thunderbird International Business Review, Vol. 48, No. 8, pp. 623-642.

Am. J. Agr. Econ. (1978) The Tradeoff between Expected Return and Risk Among Cornbelt Farmers 60 (2): 259-263

- Anaam Hasmi and Turgut Guvenli, (1992), "Importance of Political Risk Assessment Function in U.S. Multinational Corporations," *Global Finance Journal*, 3(2), pp.137-144.
- Asif H. Qureshi, *INTERNATIONAL ECONOMIC LAW* (1999) London: Sweet & Maxwell
- Baglini N.A, (Risk Management in International Corporations,) New York: Risk Studies Foundations Inc., 1976.
- Baird I. and Thomas H, (what is Risk anyway? Using and Measuring Risk in Strategic Management,) In: R Bettis and H Thomas, eds. *Risk Strategy and Management*, Greenwich, CT: JAI Press, pp. 21-52, 1990.
- Balkan, E.M. (1992). Political instability, country risk and probability of default. *Applied Economics*, 24(9),999-1008.
- Beetham, D. (1987). *Bureaucracy*. Stony Stratford, UK: Open University Press.
- Beyrn M.B. (1994). *Structural equation modeling with EQS and EQS/WINDOWS*. Sage Publications.
- Blomberg, S., Hess, G.D., Orphanides, A., 2004. The macroeconomic consequences of terrorism. *Journal of Monetary Economics* 51, 1007–1032.
- Bonnie H. Weinstien; (2009) " International investment, development and privatization, www.heinonline.org/hol/pdf/handle-hein.journals/intly,z5
- Bremmer, I., Keat, P. 2009. *The Fat Tail: The Power of Political Knowledge for Strategic Investment*. Oxford University Press, New York.
- Brink. Charlotte H. 2004. *Measuring Political Risk: Risks to Foreign Investment*. Aldershot: Ashgate Publishing Ltd.
- Busse, Matthias and Hefeker, Carsten, *Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment* (April 2005).
- Busse.M and Henfeker.C.(2007) political risk. Institutions and foreign Direck investment, *European Journal of Political Economy*. Vol.23, No.2, pp. 397-415.
- Cosset, J.-C., & Roy, J. (1991). The determinants of country risk ratings. *Journal of International Business Studies*,22(1), 135-142.
- Darryl S.L. Jarvis, 2008, " Conceptualizing, Analyzing and Measuring Political Risk: The volution of Theory and Method" :18.
- de la Torre, J., & Neckar, D. (1988). Forecasting political risks for international operations. *International Journal of Forecasting*, 4(2), 221-241.
- Desta A (spring, 1985)"Assessing Political Risk in Less Developed Countries", *Journal of Business Strategy*, vol.5, No.4, pp. 40-53.
- Dorfman,S.D.,(2005),"Introduction to Risk Management and Insurance", Gower Publishing Limited, Forth Edition.
- Drake R.L. and Prager A.J. "Floundering with Foreign Investment Planning", *Columbia Journal of World Business*, vol.12, No.2, pp. 66-77 (1977).
- Drakos, K. (2004). 'Terrorism-induced structural shifts in financial risk: airline stocks in the aftermath of the September 11th terror attacks' *European Journal of Political Economy* 20: 435-46.
- Eiteman, D., Stonehill, A., & Moffett, M. (2004). *Multinational Business Finance* (10th ed.). Reading, MA: Addison Wesley.
- Enders, W., Sachsida, A., Sandler, T., 2006. The impact of transnational terrorism on U.S.foreign direct investment. *Political Research Quarterly* 59, 517-531.

- Enders, Walter and Todd Sandler (1996), "Terrorism and Foreign Direct Investment in Spain and Greece," *Kyklos*, 49(3), 331-52.
- Eun, C., Resnick, B., & Brean, D. (2005). *International Financial Management: Canadian Perspectives*, Toronto, Canada: McGraw Hill. *Columbia Journal of World Business* 17(1):62-70, 1982.
- Feils D.J. and Sabac F.M. (2000). "the Impact of Political Risk on the Foreign Direct Investment Decision: A Capital Budgeting Analysis", *Engineering Economist*, vol.45, No.2, pp. 129-143
- Feldstein, m "Economic and Financial Crises in Emerging Market Economies: Overview of Prevention and Management" NBER Working Paper Series, Working Paper 8837, <http://www.nber.org/papers/w8837> (2002).
- Finnerty J.D, (Securitizing Political Risk Investment Insurance: Lessons from Past Securitizations,) In: TH Moran, ed. *International Political Risk Management*. Washington: The World Bank, pp. 77-147, 2001.
- Firoozmand, MahmoudReza, An Overview of the Nature of Potential Risks and Different Risk Management Strategies in Infrastructure Petroleum Agreement, Submitted to OIPF II, 2008.
- Fitzpatrick M. (Apr, 1983)"The Definition and Assessment of Political Risk in international Business: A Review of the Literature", *Academy of Management Review*, vol.8, No.2, pp. 249-254.
- Gabriel P.P. (summer, 1966)"the Investment in the LDC: Asset with a Fixed Maturity", *Columbia Journal of World Business*, vol.1, No.3, pp. 109-119.
- Gillespie, K. (1989). Political risk implications for exporters, contractors, and foreign licensors: the Iranian experience. *Management International Review*, 29(2), 41-52.
- Haedel, D. (1976). *Foreign Investment and The management*
- Haendel D, West GT and Meadow RG, (*Overseas Investment and Political Risk*,) Philadelphia: Foreign Policy Research Institute Monograph Series, No. 21, 1975.
- Haner F.T. "Business Investment Negotiations in Developing Countries", *Business Horizons*, vol.8, No.4, pp. 97-103 (winter, 1965).
- Hashmi, M. A., & Guvenli, T. (1992). Importance of political risk assessment function in U.S. multinational corporations. *Global Finance Journal*, 3(2), 137-144.
- Henisz, W.J., & Delios, A. (2001). Uncertainty, imitation, and plant location: Japanese multinational corporations 1990-1996. *Administrative Science Quarterly*, 46(3), 443-475.
- Hough, M., Du Plessis, A. and Kruijs, G.P.H. 2008. "Threat and Risk Analysis in the context of strategic forecasting". ISSUP Ad Hoc Publication, no.45, November 2008. Pretoria: University of Pretoria – Institute for Strategic Studies.
- Howell, L.D. (2001). Defining and operationalizing political risk. In Howell, L.D. (Ed.), *Political Risk Assessment: Concept, Method and Management*, East Syracuse, NY: PRS Group, 1-16.
- Howell, L.D., & Chaddick, B. (1994). Models of political risk for foreign investment and trade. *Columbia Journal of World Business*, 29(3), 70-91.
- <http://www.pwc.com/gx/en/political-risk-consulting-services/integrating-political-risk-into-enterprise-risk-management.jhtml>
- International Country Risk Guide (ICRG) publication. Includes ANNUAL averages of political risk indicators for 140 countries from 1984-2007.
- Iroanya, R. O. 2008. 'Political Risk Assessment of Africa' in Adar, K.G, Iroanya, R.O. & Nwonwu, F. (eds). *Towards African-oriented risk analysis models: A contextual and methodological approach*. Pretoria: Africa Institute of South Africa.
- Ito, Harumi and Darin Lee (2004), "Assessing the Impact of the September 11 Terrorist Attacks on U.S. Airline Demand," unpublished manuscript, Brown University, Providence, RI.

- Jakobsen, Jo (2007). Political Risk for Multinational Companies: Sources and Effects. Doctoral thesis. Trondheim: Department of Sociology and Political Science, Norwegian University of Science and Technology.
- Jodice David A. (1985) "Political Risk Assessment : An Annotated Bibliography No. 3 " Greenwood Publishing Group, Incorporated
- Kaminsky G.L. and Reinhart C.M. "The Twin Crises: The Causes of Banking and Balance-of-Payments Problems", American Economic Review vol.89, No.3, pp. 473-500 (Jun, 1999).
- Karkkainen, Aleksi,(2005) Selection of international market entry mode, seminar in Business Strategy and International Business, Internet.
- Keefer,P. and N. Loayza (2008). "Terrorism, Economic Development, and Political Openness" Cambridge University Press
- Knudsen, H. (1974). Explaining the national propensity to expropriate: an ecological approach. Journal of International Business Studies, 5(1), 51-71.
- Kobrin, S., Basek, B., & LaPalombara, J. (1980). The assessment and evaluation of non-economic environments by American firms: a preliminary report. Journal of International Business Studies, 11(1), 32--47.
- Korbin S.J. "Political Risk: A Review and Reconsideration", Journal of International Business Studies, vol.10, No.1, pp. 67-80 (Spring-Summer, 1979).
- Kotabe & Helsen (2000). Global Marketing Management, John Wiley & Sons, Inc.
- Lax, H.L. 1983. Political Risk in the Oil and Gas Industry. International Human Resource Development Corporation, Boston.
- Lucinda A. Low; (2009) "coping with the foreign corrupt practicess Act: A primer for energy and natural resource sectors, www.dundee.ac.uk/cemlp/jourual/html/vol2/article2.hinl.
- Luo, Yadong. ۲۰۰۸. The changing Chinese culture and business behavior: The perspective of intertwinement between guanxi and corruption. International Business Review, ۱۷(۲): -۱۸۸
۱۹۳
- Mahler, G.S. (200), Comparative Politics: An Institutional and Cross-National Approach, Prentice Hall, New Jersey.
- March J.G. and Shapira Z. "Managerial Perspectives on risk and risk taking", Management Science, vol.33, pp. 1404-1418 (1987).
- Markowitz H., (Portfolio Selection), New Haven: Yale University Press, 1959.
- Meldrum D.H. (Jan, 2000)."Country Risk and Foreign Direct Investment", Business Economics, vol.35, No.1, pp. 33-40
- MIGA. Wiener, Jarrod. 1996. "The Transnational Political Economy: A Framework for Analysis." lex Mercatoria Miller, K. (1992). A framework for integrated risk management in international business. Journal of International Business Studies, 23(2), 311-331.
- Miller K.D "a Framework for Integrated Risk Management in International Business", Journal of International Business Studies, vol.23, No.2, pp. 311-331 (1992).
- Minor, J. (2003). Mapping the new political risk. Risk Management, 50(3), 16-21.
- Monti-Belkaoui, J., & Riahi-Belkaoui, A. (1998). *The Nature, Estimation, and Management of Political Risk*. Westport, CT: Quorum Books.
- Monty G. Marshall, (2011)," Political Regime Characteristics and Transitions" Center for Systemic Peace www.systemicpeace.org
- Moody's, (Sovereign Ratings History: Special Comment,) New York: Moody's Investors Service, 73505, Jan, 2002.
- Moos,I.A.(2000) Foreign Direct Investment-theory, Evidenc and Practice, Macmillan Press, Hampshire

- Moosa, I.A. (2002). FDI: Theory, Evidence and Practice. New York: Palgrave Multilateral Investment Guarantee Agency World Bank Group(MIGA), annual report, 2009, 29
- N. Rubins and N.S. Kinella, International Investment, political Risk and Dispute Resolution, (Oceana Dobbs Ferry, New York 2005).
- Nairne, Stephen. (1997) Political Risk on Shifting Sands: An Export Credit Agency's View. In Rogers, Jerry. 1997. *Global Risk Assessment: Issues, Concepts & Applications, Book IV*. Riverside, California: Global Risk Assessments, Inc, p. 29.
- Nawrocki D.N. "A Brief History of Downside Risk Measures", Journal of Investing, vol.8, No.3, pp. 9-25 (fall, 1999).
- Ogutau, memet, (2009) " good governance and best practices for investment policy and promotion" www.dundee.ac.uk/cepmlp/html/vol13/article2.html.
- Overholt, w.h. (1982). Political risk. London: euro money publications.
- Patterson B, Leadbetter D, Tringham C (1999) Critical Incident Management, Aggression and Violence Case Study. In: Mercer D, Mason T, McKeown M, McCann N eds. *Forensic Mental Health Care Planning, Directions and Dilemmas*. Churchill Livingstone, Edinburgh
- Pahud de Mortanges, C., & Allers, V. (1996). Political risk assessment: theory and the experience of Dutch firms. *International Business Review*, 5(3), 303-318.
- PricewaterhouseCoopers (PwC), 2006 , " Integrating political risk into enterprise risk management"
- Raddock, D.M. (1986). *Assessing Corporate Political Risk*. Totowa, NJ: Rowman & Littlefield.
- Rhoades, d.I. (1996). The Role of Ownership and corporate governance factors in international entry modes selection. Published Doctoral Dissertations, University of Houston-University park.
- Robock SH (Jul-Aug, 1971). "Political Risk: Identification and Assessment", *Columbia Journal of World Business*, vol.6, No.4, pp. 6-20
- Robock, S.H. and Simmonds M.K. (1973). *International Business and international Enterprises* (Home wood)
- Robock, Stefan H. and Kenneth Simmonds (1989). *International Business and Multinational Enterprises*. Homewood, Illinois: Irwin
- Root, F.R, (Analyzing Political Risks in International Business,) In: A Kapoor and PD Grub, Eds *The Multinational Enterprise in Transition*. Princeton: Darwin Press, pp. 354-365, 1972.
- Root, F.R. (1994) *Entry Strategies for International Markets*. Lexington Books: Washington DC.
- Roy A. and Roy P.G. "Despite past Debacles, Predicting Sovereign Risk Still Presents Problems", *Commercial Lending Review*, vol.9, No.3, pp. 92-95 (summer, 1994).
- Rummel R.J. and Heenan D.A. "How Multinationals Analyze Political Risk", *Harvard Business Review*, vol.56, No.1, pp. 67-76 (Jan-Feb, 1978).
- Sea-Land Serv., Inc. V Iran-U.S. C.T.R 149,166 (1984); cited by: Ibid, pzo
- Sethi, S.P., & Luther, K.A.N. (1986). Political Risk Analysis and Foreign Direct Investment: Some Problems of Definition and Measurement. *California Management Review*, 28(2), 57-68.
- Sharma, V.M. & Erramili, M.K. (2004). Resource-based explanation of intry mode choice. *Hornal of marketing Theory and Practice*, 18,276-291.
- Simon J.D. "Political Risk Assessment: Past Trends and Future Prospects", *Columbia Journal of World Business*, vol.17, No.3, pp. 62-70 (fall, 1982).

- Simon, J.D. 1982. 'Political Risk Assessment: Past Trends and Future Prospects'. Rice, G. & Mahmoud, E. (1990). Political risk forecasting by Canadian firms. *International Journal of Forecasting*, 6(1), 89-102.
- Sornarajah M. "International Law on Foreign Investment" (2nd Ed, 2004, CUP).
- Stapenhurst, F. (1992). *Political Risk Assessment around the North Atlantic*. New York: St. Martin's Press.
- Stevens, F. (1997). Quantitative perspective on political risk analysis for direct foreign investment a closer look. *Multinational Business Review*, 5(1), 77-84.
- Stobaugh R.B. (Sep-Oct, 1969). "How to Analyze Foreign Investment Climates", *Harvard Business Review*, vol.47, No.5, pp. 129-136
- Theodore H. Moran, "The Brave new World" the world bank washington DC, 2004
- Thomas E. Krayenbuehl (Nov 1985) "Country Risk: Assessment and Monitoring" Lexington Books ,ISBN-10: 0669109584
- Toyne, B. & Walters, P. (1993). *Global Marketing Management* (2"d ed.) Massachusetts: Allyn and Bacon.
- Venter .Albert, June (۲۰۰۰)" Macro political risks for Zimbabwe at a glance" Department of Political Studies.
- Waelde, Thomas (2009)"managing the Risk of sanction in the global oil and Gas industry: corporate Response under Political, legal and commercial pressures" www.dundee.ac.uk/cepmlp/journal/html/vol2/article7.html
- Wafo, G.L.K.(1998) *Political Risk and Foreign Direct Investment*, Faculty of Economics and statistics. University of Konstanz, Germany
- Weber, M. (1978) *The Development of Bureaucracy and Its Relation to Law*. in:W.Runciman (ed.) *Weber: Selections in Translation*. Cambridge: Cambridge University Press. pp. 341 – 356
- Weston V.F. and Sorge B.W, (*International Managerial Finance*,) Homewood, IL: Irwin, 1972.
- William L. Pereira Associates, *Iran and The Islamic Republic of Iran*, Award No. 116-1-3 (19 Mar. 1984)
- Yip, G. S., Biscarri, J. G., & Monti, J. A. (2000). The role of internationalization process in the performance of newly internationalizing firms. *Journal of International Market- ing*, 8(3), 10--35.
- Zenoff D. "Profitable, Fast Growing, But Still the Stepchild", *Colombia Journal of World Business*, vol.2, No.4, pp. 51-56 (Jul-Aug, 1967).
- Zhao, J.H., Kim, S.H., & Du, J. (2003). The impact of corruption and transparency on foreign direct investment: an empirical analysis. *Management International Review*, 43(1), 41-62.